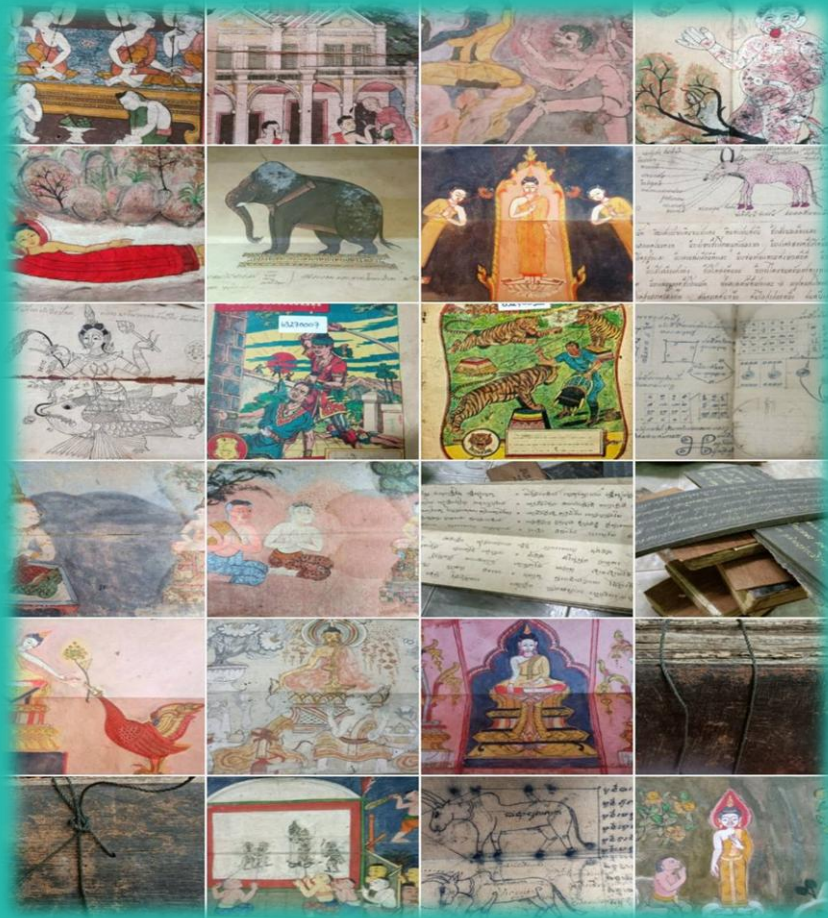

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ลายลักษณ์

จากเอกสารตัวเขียนสู่หนังสือเล่มเล็กยุคการพิมพ์

พัชลิน จินนุ่น

ทุนสนับสนุนจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยทักษิณ ประจำปี 2568

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ลายลักษณ์

จากเอกสารตัวเขียนสู่หนังสือเล่มเล็กยุคการพิมพ์

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ลายลักษณ์:

จากเอกสารตัวเขียนสู่หนังสือเล่มเล็กยุคการพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก: สิงหาคม 2569

ISBN 978-616-637-295-3

สนับสนุนโดย: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

พัชลิน จินนุ่น.

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ลายลักษณ์: จากเอกสารตัวเขียนสู่หนังสือเล่มเล็กยุคการพิมพ์.--

สงขลา : อาร์ตเวิร์ค แอนด์ มีเดีย, 2569.

412 หน้า.

1. วรรณกรรมพื้นบ้านไทย (ภาคใต้). I. ชื่อเรื่อง.

398.2

ISBN 978-616-637-295-3

พิมพ์ที่: อาร์ตเวิร์ค แอนด์ มีเดีย 177 ซอยรวมมิตร

ตำบลหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110

โทรศัพท์ 089-925-8455 อีเมลล์ hatyaifoto@gmail.com

จัดทำโดย: พัชลิน จินนุ่น

จำนวนหน้า: 412 หน้า

ราคา: 350 บาท

จำนวนที่จัดพิมพ์: 100 เล่ม

ประเภทสิ่งพิมพ์: หนังสือ

ผลงานทางวิชาการนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ประจำปี 2568

คำนำของผู้เขียน

หนังสือเรื่อง **วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ลายลักษณ์** : จากเอกสารตัวเขียนสู่ **หนังสือเล่มเล็กยุคการพิมพ์** นำเสนอกลุ่มวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทลายลักษณ์ที่กำลังเลือนหายไปจากสังคม มีทั้งหนังสือбуд ใบลาน สมุดฝรั่ง และหนังสือเล่มเล็กยุคการพิมพ์ วรรณกรรมกลุ่มนี้มีเสน่ห์เป็นอย่างมาก มีเนื้อหาหลากหลาย มีวรรณศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ สะท้อนสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชน แสดงโลกทัศน์ของคนในอดีต ทั้งด้านความเชื่อ ค่านิยมต่าง ๆ ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ ทั้งยังเป็นรอยต่อของวรรณกรรมกลุ่มใหม่ที่เกิดหลังจากนี้ จึงเพียงอยากเล่าเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทต่าง ๆ อย่างครอบคลุมเพื่อให้คนรุ่นใหม่เห็นภาพรวมของวรรณกรรมที่เด่นชัดขึ้น ซึ่งอาจเป็นแนวทางในการอนุรักษ์หรือตระหนักในการสืบสานวรรณกรรมท้องถิ่นกันต่อไป

ข้าพเจ้าทราบว่า ที่ผ่านมา มีการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้กันค่อนข้างมาก จนเกิดเป็นตำรา หนังสือ บทความ หรืองานวิจัยตามความสนใจของผู้เขียนที่แตกต่างกันไป สำหรับการเขียนเอกสารคำสอน หนังสือ หรือตำราที่เกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ผู้เขียนมักยกตัวอย่างจากวรรณกรรมประเภทมุขปาฐะ และเอกสารตัวเขียนที่บันทึกในสมุดข่อย ผลงานที่ผ่านมา ประกอบด้วย อุดม หนูทอง (2521) เขียนหนังสือเรื่อง **วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ประเภทนิทานประโลมโลก** โดยบอกภูมิหลังของวรรณกรรม ความเป็นมา และลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ เช่น กำเนิด ลักษณะหนังสือ ตัวอักษร อักษรวิธี เนื้อหา และลักษณะการประพันธ์ ทั้งให้เรื่องย่อนิทานแต่ละเรื่องโดยสังเขป ตามด้วยการบอกบ่อเกิด เนื้อหารูปแบบคำประพันธ์ และคุณค่าของนิทานประโลมโลก สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2507, 2512) เขียนหนังสือเรื่อง **คติชาวบ้านภาคใต้** โดยเน้นนำเนื้อหามาจากวรรณกรรมมุขปาฐะ วิมล คำศรี (2539) เขียนหนังสือเรื่อง **นิทานพื้นบ้าน มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น นครศรีธรรมราช** โดยกล่าวถึงความหมาย ประวัติ ความเป็นมาของนิทาน คุณค่าของนิทาน และการวิเคราะห์นิทานเฉพาะเรื่อง ทั้งมีการนำนิทานท้องถิ่นจังหวัดนครศรีธรรมราชมาเสนอไว้ 21 เรื่อง ได้แก่ พระราหู พระอิศวรเล่นชิงช้า พระอุษเชนทร์ ไอ้ตุ๊ดขี้แว่ว พญาศรีธรรมโศกกับเจ้าแดงโม มีพ่อเป็นช้าง นางสิบสอง สัตว์ในร่างมนุษย์

โนราภาคครู กินเหล้าแล้วอายุยืน คนบ้าหอย นายตัน นายสุขโต หมาจิ้งจอกมนต์
ทุเรียน ผีเล่นหนัง ปริศนาของสามหญิง ปากอยู่ไม่สุข พ่อท่านแก้ว และพลูกับหมาก

นอกจากนั้น วิมล คำศรี (2540) ยังเขียนหนังสือเรื่อง **วรรณกรรมมุขปาฐะ
เมืองนคร การศึกษาเชิงวิเคราะห์** เนื้อหาเน้นให้รู้จักมุขปาฐะเมืองนครศรีธรรมราช
แนววิเคราะห์วรรณกรรมมุขปาฐะ เพลงร้องเรือเมืองนครศรีธรรมราช นิทานพื้นบ้าน
บ้านเมืองนครศรีธรรมราช บทพากย์ยักษ์หนังตะลุง ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรม
มุขปาฐะกับวิถีชีวิตชาวนครศรีธรรมราช และหนังสือเรื่อง **วรรณกรรมท้องถิ่น สาร
ความรู้ และแนวทางการศึกษา กรณีศึกษา การศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น
นครศรีธรรมราช** (2554) สารสำคัญประกอบด้วย วรรณกรรมท้องถิ่น สารความรู้
และแนวทางการศึกษา กรณีศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นนครศรีธรรมราช

สีบพงศ์ ธรรมชาติ (2540) เขียนเอกสารคำสอนเรื่อง **วรรณกรรมเฉพาะท้องถิ่น**
โดยให้ความหมายของวรรณกรรมเฉพาะท้องถิ่น กำเนิด สภาพ ลักษณะ ประเภท และ
ธรรมเนียมในการแต่งวรรณกรรมเฉพาะท้องถิ่นภาคใต้ วรรณกรรมเฉพาะท้องถิ่น
ภาคใต้ประเภทมุขปาฐะ วรรณกรรมเฉพาะท้องถิ่นภาคใต้ประเภทลายลักษณ์ ลักษณะ
ท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมเฉพาะท้องถิ่นภาคใต้ และการส่งเสริมอนุรักษ์
วรรณกรรมเฉพาะท้องถิ่นภาคใต้ ประพนธ์ เรืองณรงค์ เขียนหนังสือเรื่อง **นิทานพื้นบ้าน
ชายแดนภาคใต้** (2542) **นิทานโบราณ-สำนวนและภาษิต คำกาพย์ภาคใต้** (2545)
เล่าเรื่องเมืองใต้ : ภาษา วรรณกรรม ความเชื่อ (2550) **คำใต้ในคำกาพย์** (2554)
วรรณกรรมและภาษาถิ่นใต้ (2559) และ **ศัพท์านุกรมวรรณกรรมถิ่นใต้** (2563) เล่มที่
น่าสนใจ คือ เรื่องวรรณกรรมและภาษาถิ่นใต้ เล่มนี้บอกภูมิหลังภาคใต้ การแสดงให้เห็น
เห็นลักษณะเด่นของวรรณกรรมมุขปาฐะ บทร้องสำหรับเด็ก บทเพลงพื้นบ้านสำหรับ
ผู้ใหญ่ บทสวดในพิธีกรรม ปริศนาคำทาย นิทานและตำนานพื้นบ้าน วรรณกรรม
ลายลักษณ์ ประเภทวรรณกรรมพระพุทธศาสนา วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมนิทาน
วรรณกรรมตำนาน วรรณกรรมตำรา วรรณกรรมพรรณนาอารมณ์ และการวิเคราะห์
บางประเด็น เช่น การศึกษาเรื่องพระวรวงศ์ วรรณกรรมพื้นบ้านจังหวัดสุราษฎร์ธานี
การศึกษามุขตลกในวรรณกรรมภาคใต้นครศรีธรรมราช คุณค่าและภูมิปัญญาจาก
วรรณกรรมเรื่องลูกสอนหลาน คำสอนหญิง นางพรหมจารี ระบบเสียงในภาษาถิ่นใต้
คำยืมในภาษาถิ่นใต้ สำนวนและความเปรียบในภาษาถิ่นใต้ เป็นต้น อีกเล่ม คือ
หนังสือศัพท์านุกรมวรรณกรรมถิ่นใต้รวบรวมคำศัพท์จากการศึกษาค้นคว้า ทั้งจาก

หนังสือชุดหรือสมุดไทย และหนังสือที่พิมพ์เป็นรูปเล่ม โดยเฉพาะ วรรณกรรม
ลายลักษณ์ที่เป็นร้อยกรอง ทั้งคำกาพย์และคำกลอน มานพ แก้วสนิท (2544) เขียน
หนังสือเรื่อง **สุภาษิตและสำนวนเปรียบเทียบของชาวไทย** สนิท บุญฤทธิ์ (2544)
รวบรวมนิทานไว้ในหนังสือเรื่อง **นิทานพื้นบ้านภาคใต้** จำนวน 20 เรื่อง ได้แก่ เจ้าขี้ตุต
ตากับยายตัน พญาฉันทันต์ เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว สุบิน เกาะหนู เกาะแมว วันคาร หมา
กับแมว พระวรวงศ์ พญาหงส์ นายตัน ตำนานเขานมสาว ตำนานเมืองพัทลุง (ตาเมือง
ราชา) นายแรง กงหรา ตำนานเกาะโลซิน โต๊ะมิหรี และหลงจง กระทรวงศึกษาธิการ
จัดทำหนังสือเรื่อง **ภาษิตและคำสอนภาคใต้ เล่ม 1** (2545) โดยให้ข้อมูลวรรณกรรม
ภาคใต้เรื่องสุภาษิตร้อยแปด สุภาษิตสอนหญิง และกลอนพื้นบ้านชาวไทยมุสลิมภาคใต้

ประทีป ชุมพล (2546) เขียนหนังสือเรื่อง **พินิจวรรณกรรมภาคใต้** โดยสังเขป
พื้นฐานทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ภาคใต้ การให้ข้อมูลเกี่ยวกับวรรณกรรม
มุขปาฐะ วรรณกรรมประเภทเพลง วรรณกรรมประเภทเรื่องเล่าและปริศนาคำทาย
นิทานพื้นบ้าน วรรณกรรมลายลักษณ์จากศิลาจารึกและแผ่นทองจารึก วรรณกรรม
ลายลักษณ์จากศิลาจารึกก่อนพุทธศตวรรษที่ 21 วรรณกรรมจาก รามเกียรติ์และอุรุทร
วรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ ชาดก คำสอน วรรณกรรมนิทานพื้นบ้าน วรรณกรรม
เบ็ดเตล็ด วรรณกรรมตำรา ตำนาน และนิราศ การเปรียบเทียบอักษรจารึกภาคใต้ก่อน
พุทธศตวรรษที่ 21 การเปรียบเทียบตัวอักษรจากหนังสือชุดภาคใต้ พุทธศตวรรษที่ 22-
24 การเปรียบเทียบพยัญชนะตัวเต็มอักษรขอมภาคใต้กับภาคกลาง เป็นต้น

ชวน เพชรแก้ว และคณะ (2547) จัดทำหนังสือที่มาจากโครงการวิจัย
ภูมิปัญญาทักษิณจากวรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งได้รับทุนจากจากสำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.) เรื่อง **วรรณกรรมทักษิณ: วรรณกรรมพินิจ** (2547)
วรรณกรรมทักษิณ: วรรณกรรมปริทัศน์ (2547) ตามด้วยเรื่อง **วรรณกรรมทักษิณ :**
วรรณกรรมคัดสรร (2548) ให้ทั้งภาพรวม การวิเคราะห์เฉพาะด้านการค้นหาอัตลักษณ์
และพลวัตของวรรณกรรม และ การคัดเลือกตัวบทมาพิมพ์เผยแพร่ ซึ่งช่วยให้ผู้อ่านรู้จัก
วรรณกรรมกลุ่มนี้มากขึ้น อานนท์ อาทิตย์อุทัย (2550) เขียนหนังสือเรื่อง **เรื่องเล่าจาก**
คุณปู่ภาคใต้ เอกรัตน์ อุดมพร (2551) รวบรวมนิทานของจังหวัดต่าง ๆ ไว้ในหนังสือ
เรื่อง **รวมนิทานพื้นบ้านประจำจังหวัดภาคใต้** เช่น เรื่อง กระเจงสามขาของจังหวัด
นครศรีธรรมราช เรื่อง กลับมาเป็นหมาตามเดิมของจังหวัดพัทลุง เรื่อง ท่านโคะของ
จังหวัดสงขลา เรื่อง ปลาช่อนครึ่งตัวของจังหวัดนราธิวาส เรื่อง ผีหัวล้านของจังหวัด

ภูเก็ต เรื่องพ่อตาหลวงแก้วของจังหวัดระนอง เรื่องเสือใหญ่เมืองชุมพร และเรื่องแม่
เศรษฐีของจังหวัดยะลา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช ร่วมกับมูลนิธิร่วมพัฒนา
ภาคใต้ และสถาบันทักษิณคดีศึกษา (2551) จัดทำหนังสือเรื่อง **พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้
พุทธศักราช 2550 ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาสเจริญ
พระชนมพรรษา 80 พรรษา** ราชบัณฑิตยสถาน (2552) จัดทำหนังสือเรื่อง **พจนานุกรม
ศัพท์วรรณกรรมท้องถิ่นไทย ภาคใต้ เรื่อง สุภาษิตร้อยแปด** ราชบัณฑิตยสถาน (2555)
ยังจัดทำหนังสือเรื่อง **ภาษิต สำนวนไทย 4 ภาค** พิเชฐ แสงทอง (2559) เขียนหนังสือ
เรื่อง **วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงวิเคราะห์** บอกความเป็นมา พัฒนาการทางสังคม เศรษฐกิจ
และวัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงของวรรณกรรมภาคใต้ พัฒนาการการศึกษาค้นคว้า
วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ วรรณกรรมตำนานและอภินิหาร วรรณกรรมประเภทหนังสือ
เล่มเล็ก วรรณกรรมนิราศ โครงสร้างร่วมของตำนานไทยพุทธ และอภินิหารมลายู แนว
การวิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่ผ่านมา แนวคิดทฤษฎีในการศึกษาวรรณกรรม
ท้องถิ่นแนวใหม่ วรรณกรรมนิราศกับเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมชุมชนชาวนา

ราชบัณฑิตยสภา (2564) จัดทำหนังสือเรื่อง **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม
ท้องถิ่นไทยภาคใต้เรื่องภาษิตลูกสอนหลาน** อีกเรื่องคือ **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม
ท้องถิ่นไทยภาคใต้เรื่องสุภาษิตสอนหญิงคำภีร์สำนวนชาวใต้** (2566) และกฤษฎกร
เพชรนอก (2567) รวบรวมนิทานไว้ในหนังสือเรื่อง **นิทานพื้นบ้านภาคใต้ชุดสืบสาน
วัฒนธรรมไทย** จำนวน 7 เรื่อง ได้แก่ ทำตามคำพ่อสั่ง ตาดีกับยายดัน สุทธิกรรม
พญาฉันทันต์ เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว สุบิน และเกาะหนู เกาะแมว

นอกจากนี้ก็มีหนังสือที่ให้ภาพกว้าง ๆ ของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคต่าง ๆ
รวมถึง ภาคใต้ด้วย เช่น ธวัช ปุณโณทก (2525) เขียนหนังสือเรื่อง **วรรณกรรมท้องถิ่น
เชิงเปรียบเทียบ** โดยให้ข้อมูลด้านโครงสร้าง รูปแบบ เนื้อหา และการแพร่กระจายของ
วรรณกรรม การให้ความรู้เรื่องปริศนาคำทาย สำนวน และภาษิต การวิเคราะห์เพลง
พื้นบ้านเชิงเปรียบเทียบ การศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง วรรณกรรมท้องถิ่น
ภาคเหนือ วรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสาน และวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้โดยสังเขป และ
การศึกษาความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน นอกจากนั้นก็ยังเขียนเรื่อง **หนังสือเรียนรายวิชา
เพิ่มเติมวรรณกรรมท้องถิ่น ม.4-ม.6** (2554) ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับปริศนาคำทาย เพลง
พื้นบ้าน วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง วรรณกรรมท้องถิ่นภาคเหนือ วรรณกรรมท้องถิ่น
ภาคอีสาน วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ การอนุรักษ์และเผยแพร่วรรณกรรมท้องถิ่น

กรมศิลปากร ได้จัดทำหนังสือเรื่อง **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา** (2542) จังหวัดต่าง ๆ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้านด้วย ในขณะที่ สุภิญญา สุฉายา (บรรณาธิการ) (2543) จัดทำหนังสือรวมบทความเรื่อง **วรรณคดีท้องถิ่นพิจิตร** มีประเด็นอิทธิพลวรรณคดีพุทธศาสนาต่อวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ และวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่ปรับเปลี่ยนมาจากวรรณกรรมท้องถิ่น เอกรัตน์ อุดมพร จัดทำหนังสือเรื่อง **สุภาชีวิตไทยสี่ภาค** (2552) กรมส่งเสริมวัฒนธรรม จัดทำหนังสือเรื่อง **วรรณกรรมพื้นบ้าน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ** (2560) โดยแบ่งวรรณกรรมพื้นบ้านออกเป็นประเภทต่าง ๆ 6 ประเภท คือ นิทานพื้นบ้าน ตำนานพื้นบ้าน บทร้องพื้นบ้าน บทสวดหรือบทกล่าว สำนวนภาษาชีวิตและตำรา ประทีป ชุมพล (2563) เขียนหนังสือเรื่อง **พื้นฐานวรรณกรรมท้องถิ่นสี่ภาค** เป็นต้น

กรณีของตัวข้าพเจ้าเองนั้น มีความสนใจวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทลายลักษณ์ที่บันทึกในเอกสารตัวเขียน จนกระทั่ง สิ้นสุดที่หนังสือเล่มเล็กยุคการพิมพ์ คล้ายหนังสือวัดเกาะของภาคกลาง ซึ่งได้รับความนิยมในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ก่อนคลี่คลายไปช่วงหลังทศวรรษ 2520 วรรณกรรมลายลักษณ์กลุ่มนี้มีเป็นจำนวนมาก แต่ยังไม่มีการรวบรวมไว้อย่างเป็นระบบ หรือศึกษาในเชิงพัฒนาการนัก จึงเป็นที่มาของการเขียนหนังสือเล่มนี้ สำหรับความรู้ที่นำเสนอ นั้น ข้าพเจ้าสั่งสมมาตั้งแต่สมัยเรียนกระทั่งมาเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย ได้ทำวิจัย เขียนบทความวิชาการ และออกภาคสนามอย่างสม่ำเสมอ ได้เห็นตัวบทใหม่ ๆ และเห็นประเภทของเอกสารที่มีความหลากหลายมากขึ้น จึงสนใจที่จะเผยแพร่ความรู้ต่าง ๆ ให้ผู้อ่านรู้จักในวงกว้างมากขึ้น รวมถึง การมุ่งรวบรวมองค์ความรู้ที่กระจัดกระจายไว้ในหนังสือเล่มนี้ด้วย

ข้าพเจ้าแบ่งบทของหนังสือ เริ่มจากการปูพื้นฐานการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น การแนะนำให้ผู้อ่านรู้จักวรรณกรรมท้องถิ่นภาคต่าง ๆ ไว้โดยสังเขป ตามด้วยการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทลายลักษณ์ โดยแยกเป็นประเภทไว้ เริ่มจากเอกสารตัวเขียน (หนังสือбуд ใบลาน สมุดฝรั่ง) สู่นักหนังสือเล่มเล็กยุคการพิมพ์ ปิดท้ายที่การอนุรักษ์และสืบสานวรรณกรรมท้องถิ่น ทั้งนี้ ภาพที่ใช้ประกอบการบรรยายในหนังสือก็มาจากการออกภาคสนามของข้าพเจ้าด้วย เมื่ออ่านจบเล่มผู้อ่านจะเห็นทั้งการผลิตซ้ำชุดความรู้เดิม และการขยายขอบเขตองค์ความรู้ใหม่ โดยเฉพาะ การเห็นพลวัตของวรรณกรรมทั้งด้านรูปแบบและเนื้อหาที่แตกต่างกันในแต่ละยุค

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณครูบาอาจารย์ที่ถ่ายทอดความรู้ด้านวรรณกรรม ตั้งแต่สมัยเรียน ผู้เขียนหนังสือเล่มต่าง ๆ และนักปราชญ์ท้องถิ่นที่ชี้ชวนให้ตระหนักถึงคุณค่าของวรรณกรรมท้องถิ่น ขอขอบคุณคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณที่ได้ให้งบประมาณสนับสนุนการทำผลงานทางวิชาการ ประจำปี พุทธศักราช 2568 รวมทั้ง ทำหน้าที่ประสานงาน ติดตามผลด้วยดีเสมอมา ขอกราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 3 ท่านที่เสนอแนะแนวทางที่เป็นประโยชน์ ซึ่งช่วยจัดอุปสรรคขณะเขียนงานชิ้นนี้ ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สำนักหอสมุดของมหาวิทยาลัยทักษิณที่ช่วยอำนวยความสะดวกเรื่องข้อมูล ขอขอบคุณกัลยาณมิตรทางวิชาการที่เป็นแรงผลักดันทำให้เกิดผลงานชิ้นนี้ โดยเฉพาะ รองศาสตราจารย์ ดร. อภิลักษณ์ เกษมผลกุล ที่ชักชวนเข้าร่วมโครงการสำรวจและสำเนาเอกสารตัวเขียน 4 ภูมิภาคในฐานะมรดกความทรงจำของชาติและหลักฐานการรู้หนังสือของบรรพชนไทย ซึ่งช่วยให้ข้าพเจ้าได้ใช้เวลาในการออกภาคสนามมากขึ้น ขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์วินัย สุกลใส ผู้เป็นขุมคลังความรู้ที่อนุเคราะห์ตัวบทให้ศึกษา นอกจากนี้ก็ขอกราบขอบพระคุณเจ้าอาวาส พระสงฆ์ และชาวบ้านที่มาทำบุญที่วัด ที่ช่วยอำนวยความสะดวกเก็บข้อมูล หากหนังสือมีข้อบกพร่องประการใด ข้าพเจ้ากราบขออภัยไว้ ณ ที่นี้ คุณค่าของหนังสือเล่มนี้ขอมอบแด่พ่อแม่ ครูอาจารย์ ญาติสนิท มิตรสหาย สิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมถึง เจ้ากรรมนายเวรให้ได้รับผลบุญกันถ้วนหน้า

พัชลิน จินนุ่น

สารบัญ

คำนำผู้เขียน	(1)
สารบัญ	(3)
สารบัญตาราง	(10)
สารบัญภาพ	(11)
ข้อตกลงเบื้องต้น	(15)

บทที่ 1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่น	1
ความนำ	1
ประเภทของวรรณกรรมท้องถิ่น	2
ประเภทของเอกสารที่ใช้บันทึก	5
ตัวอักษรที่ใช้บันทึก	9
องค์ประกอบของเอกสาร	12
ที่มาของวรรณกรรมท้องถิ่น	14
คุณค่าของวรรณกรรมท้องถิ่น	16
สังเขปวรรณกรรมท้องถิ่นภาคเหนือ อีสาน และกลาง	20
ความสรุป	31

บทที่ 2 ทำความรู้จักวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้	37
ความนำ	38
แหล่งค้นคว้าหรือสืบค้นข้อมูล	39
ผู้สร้าง รูปแบบ และเนื้อหาของวรรณกรรม	40
สารัตถะ สุนทรียรส และบทบาทของวรรณกรรม	72
ความสรุป	76

บทที่ 3 วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทหนังสือชุด	83
ความนำ	83
ลักษณะต้นฉบับ	85
ผู้สร้างและสมัยที่สร้าง	87

วัตถุประสงค์ในการสร้าง	89
ภาษาและตัวอักษรที่ใช้บันทึก	91
รูปแบบคำประพันธ์	97
เนื้อหาและที่มาของเนื้อหา	99
การแต่งเติมสีสันในเรื่องเล่า	110
งานศึกษาหนังสือбудภาคใต้	149
ความสรุป	160
บทที่ 4 วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทโขน	163
ความนำ	163
ลักษณะต้นฉบับ	165
ผู้สร้างและสมัยที่สร้าง	169
วัตถุประสงค์ในการสร้าง	169
ภาษาและอักษรที่ใช้บันทึก	169
รูปแบบคำประพันธ์	170
เนื้อหาและที่มาของเนื้อหา	170
งานศึกษาคัมภีร์โขนภาคใต้	172
ความสรุป	173
บทที่ 5 วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทสมุดฝรั่ง	175
ความนำ	175
ลักษณะต้นฉบับ	176
ผู้สร้างและสมัยที่สร้าง	177
วัตถุประสงค์ในการสร้าง	178
ภาษาและอักษรที่ใช้บันทึก	178
รูปแบบคำประพันธ์	179
เนื้อหาและที่มาของเนื้อหา	180
งานศึกษาสมุดฝรั่งภาคใต้	203
ความสรุป	205

บทที่ 6	วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทหนังสือเล่มเล็ก	209
	ความนำ	209
	ลักษณะต้นฉบับ	209
	ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง	216
	วัตถุประสงค์ในการแต่ง	218
	ภาษาและตัวอักษรที่ใช้บันทึก	220
	รูปแบบคำประพันธ์	221
	เนื้อหาและที่มาของเนื้อหา	223
	กลวิธีทางวรรณศิลป์	304
	งานศึกษาหนังสือเล่มเล็กภาคใต้	320
	ความสรุป	326
บทที่ 7	แนวทางการอนุรักษ์และสืบสานวรรณกรรมท้องถิ่น	335
	ความนำ	335
	การจัดทำฐานข้อมูลเอกสารโบราณในระบบดิจิทัล	336
	การสืบสานต่อยอดองค์ความรู้วรรณกรรมท้องถิ่น	340
	การศึกษาวิเคราะห์เพื่อประโยชน์ในเชิงวิชาการ	340
	การพัฒนาทักษะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21	344
	การส่งเสริมการเรียนรู้ของคนในชุมชนและคนต่างถิ่น	354
	การส่งเสริมการท่องเที่ยวและการสร้างมูลค่า	357
	ความสรุป	360
บทที่ 8	บทสรุป และข้อเสนอแนะ	361
	บทสรุป	361
	ข้อเสนอแนะการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นในอนาคต	362
	บรรณานุกรม	365
	ดัชนี	389
	เกี่ยวกับผู้เขียน	394

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1	แสดงตำนานและบริบทของกลุ่มชน	57
ตารางที่ 2	แสดงชื่อผู้เขียนและเรื่องที่แต่ง	86
ตารางที่ 3	แสดงตารางสมุนไพรร ส่วนที่ใช้และสรรพคุณ	187
ตารางที่ 4	แสดงข้อมูลสมุนไพรร และสรรพคุณเด่นตามอาการและการรักษา	191
ตารางที่ 5	แสดงการเรียบเรียงเนื้อหาของวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ	245
ตารางที่ 6	แสดงวรรณกรรมที่นำไปพิมพ์แจกในงานต่าง ๆ	254
ตารางที่ 7	วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ยุคการพิมพ์ประเภทนิทานนิยาย	263
ตารางที่ 8	เปรียบเทียบโครงสร้างวรรณกรรมประเภทนิทานนิยาย	270
ตารางที่ 9	โครงสร้างวรรณกรรมภาคใต้สมัยโบราณกับยุคการพิมพ์	299
ตารางที่ 10	การพัฒนาทักษะการอ่านและการเขียน	345
ตารางที่ 11	การพัฒนาทักษะของผู้เรียนด้านอื่น ๆ	347
ตารางที่ 12	ตัวอย่างการทำสื่ออื่น ๆ เพื่อการเรียนรู้ท้องถิ่น	356

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1	กระดาดพับสาพบที่วัดประสิทธิชัย จังหวัดตรัง	7
ภาพที่ 2	บุตขาว-บุตดำ วัดภูผาภิมุข พัทลุง	8
ภาพที่ 3	การจัดเก็บเอกสารของสถาบันต่าง ๆ ในท้องถิ่น	40
ภาพที่ 4	สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ พ.ศ.2542	48
ภาพที่ 5	ตัวอย่างแผนที่เชิงภูมิศาสตร์จากตำนาน	62
ภาพที่ 6	อุปกรณ์สำหรับทำหนังสือบุตหรือสมุดข่อย	84
ภาพที่ 7	หนังสือบุตขาวขนาดเล็ก วัดควนแพรกหา พัทลุง	87
ภาพที่ 8	หนังสือบุตขาว อักษรขอม วัดมูจลินทวาปีวิหาร	92
ภาพที่ 9	หนังสือบุตดำ อักษรไทย วัดภูผาภิมุข พัทลุง	93
ภาพที่ 10	หนังสือบุตดำ อักษรไทยปนอักษรขอม วัดภูผาภิมุข พัทลุง	93
ภาพที่ 11	หนังสือบุตขาวอักษรขอมกับอักษรผดในพระมหาพิไชยทิพมนต์	94
ภาพที่ 12	หนังสือบุตขาว อักษรธรรมล้านนา วัดประสิทธิชัย	95
ภาพที่ 13	หนังสือบุตขาวอักษรยาวิศุณย์การเรียนรู้คัมภีร์อัลกุรอาน	96
ภาพที่ 14	การแต่งเติมภาพชาวบ้านกำลังฟังธรรม	111
ภาพที่ 15	การแต่งเติมภาพชาวจีนลงโทษสัตว์	112
ภาพที่ 16	การแต่งเติมภาพภูมิทัศน์ท้องถิ่นในเรื่องพระมาลัย	113
ภาพที่ 17	การแต่งเติมภาพชาวบ้านคล้ายตัวหนังสือตะลุง	114
ภาพที่ 18	การแต่งเติมภาพสัตว์นรกคล้ายตัวหนังสือตะลุง	114
ภาพที่ 19	การแต่งเติมภาพการแสดงหนังสือตะลุง	115
ภาพที่ 20	การแต่งเติมภาพเรื่องพระมาลัย วัดภูผาภิมุข	116
ภาพที่ 21	การแต่งเติมภาพเรื่องพระมาลัย วัดธรรมโฆษณ์	116
ภาพที่ 22	การแต่งเติมภาพเรื่องพระมาลัย วัดบรมธาตุเข็ญบางแก้ว	117
ภาพที่ 23	การแต่งเติมภาพในคัมภีร์พระอภิธรรม	117
ภาพที่ 24	การแต่งเติมภาพและสัญลักษณ์ในคัมภีร์พระอภิธรรม	118
ภาพที่ 25	จิตรกรรมฝาผนังเปรตโนรา วัดสุวรรณคีรี จังหวัดสงขลา	119
ภาพที่ 26	ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระมาลัย	120

ภาพที่ 27	ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องสุบินกุมาร	121
ภาพที่ 28	ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่ององคุลิมาล	121
ภาพที่ 29	การแต่งเติมภาพในตำราจับเส้น	122
ภาพที่ 30	การแต่งเติมภาพนาคและวัวเพื่อทำนายดวงชะตา	122
ภาพที่ 31	การแต่งเติมภาพวัวเพื่อทำนายการทำนา	123
ภาพที่ 32	การแต่งเติมภาพวัวเพื่อทำนายการทำนา	124
ภาพที่ 33	การแต่งเติมภาพแม่โพสพในตำราเพาะปลูก	125
ภาพที่ 34	การแต่งเติมภาพนกในตำราดูนก	125
ภาพที่ 35	การแต่งเติมภาพช้างในตำราศัลลักษณ์	126
ภาพที่ 36	การแต่งเติมภาพดีถีเรียงหมอน	127
ภาพที่ 37	การแต่งเติมภาพดีถีเรียงหมอน	128
ภาพที่ 38	การแต่งเติมภาพยันต์ในตำราไสยศาสตร์	128
ภาพที่ 39	การแต่งเติมภาพชุกข์ของกัณหาชาลี	131
ภาพที่ 40	การแต่งเติมภาพไชยชัยคอนรอก	132
ภาพที่ 41	การแต่งเติมภาพสุครีพพาหนุมาณถวายพระราม	133
ภาพที่ 42	การแต่งเติมภาพนายแรงยกหิน	135
ภาพที่ 43	การแต่งเติมภาพพระทนต์กุมารและพระนางเหมชาลา	136
ภาพที่ 44	การแต่งเติมภาพไชยชัยขัดแลน	137
ภาพที่ 45	การแต่งเติมภาพพระล่อตามไก่	139
ภาพที่ 46	การแต่งเติมภาพตายายปลูกกล้วยเป็นทอง 1	141
ภาพที่ 47	การแต่งเติมภาพตายายปลูกกล้วยเป็นทอง 2	141
ภาพที่ 48	ภาพชุกข์ได้กัณหาชาลีในจิตรกรรมฝาผนัง	143
ภาพที่ 49	ตำราศาสตร์และอุปกรณ์สำหรับแทงศาสตร์	145
ภาพที่ 50	การแทรกตอนจบด้วยการอวยพรผู้อ่าน	149
ภาพที่ 51	การแทรกภาพการดูวัวในตำรายา	149
ภาพที่ 52	ตู้เก็บใบลานวัดจุฬามณี (วัดบ้าน) บัตตานี	166
ภาพที่ 53	ใบลานฉบับลองชาด	167
ภาพที่ 54	ใบลานฉบับชาติทิบ	167
ภาพที่ 55	ใบลานที่แยกออกเป็นผูก ๆ	167

ภาพที่ 56	ฉลากชื่อเรื่องมูลกัจจายนะ 13 ผูก	168
ภาพที่ 57	ผ้าห่อคัมภีร์วัดบูรณาราม	168
ภาพที่ 58	ผ้าห่อคัมภีร์ทำด้วยลูกปัดโนราที่วัดธรรมโฆชน์ สงขลา	168
ภาพที่ 59	ใบลานที่บันทึกด้วยอักษรไทย	170
ภาพที่ 60	หน้าปกสมุดฝรั่งที่วัดควนแพรกหา พัทลุง	177
ภาพที่ 61	สมุดฝรั่งที่บันทึกด้วยอักษรไทย อักษรธรรมล้านนาและอักษรขอม	179
ภาพที่ 62	สมุดฝรั่งที่บันทึกด้วยอักษรอาหรับ	195
ภาพที่ 63	ตำราฤกษ์ห้วง	195
ภาพที่ 64	ตำราฤกษ์ห้วงในหนังสือบุต	192
ภาพที่ 65	ตู้เก็บวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ยุคการพิมพ์	210
ภาพที่ 66	เปรียบเทียบหนังสือวัดเกาะกับหนังสือเล่มเล็กภาคใต้	211
ภาพที่ 67	ปกหน้า-หลังหนังสือเล่มเล็กภาคใต้	212
ภาพที่ 68	วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ยุคการพิมพ์ประเภทนิราศ	228
ภาพที่ 69	แผนที่การเดินทางในกลอนนิราศปากพนัง	231
ภาพที่ 70	วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ยุคการพิมพ์ประเภทคำสอน	242
ภาพที่ 71	วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ยุคการพิมพ์ประเภทศาสนา	253
ภาพที่ 72	วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ยุคการพิมพ์ที่นำไปพิมพ์แจก	256
ภาพที่ 73	วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ยุคการพิมพ์ประเภทบันทึก	260
ภาพที่ 74	สื่อดัวหนังตะลุง วัดประเวศน์ภูผา (วัดบ้านตรัง)	262
ภาพที่ 75	ภาพการถวายหมากพลูแด่พระสงฆ์ในเรื่องพระมาลัย	266
ภาพที่ 76	วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ยุคการพิมพ์ประเภทประโลมโลก	268
ภาพที่ 77	นิยายประโลมโลก 10 สดางค์	272
ภาพที่ 78	วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ยุคการพิมพ์ประเภทกลอนท้องถิ่น	274
ภาพที่ 79	วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ยุคการพิมพ์ประเภทตำรา	280
ภาพที่ 80	วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ยุคการพิมพ์ประเภทตำนาน	284
ภาพที่ 81	หนังสือปانبอด ชีซ่าง	287
ภาพที่ 82	วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ยุคการพิมพ์ประเภทประวัติสถานที่	294
ภาพที่ 83	การระบุผลงานของนักเขียนในหนังสือเล่มเล็ก	332
ภาพที่ 84	วรรณกรรมยุคการพิมพ์และหนังสือบุตที่ถูกแมลงแทะ	337

ภาพที่ 85	การคัดแยกเอกสารประเภทใบลาน	337
ภาพที่ 86	การเตรียมเอกสารและการถ่ายในระบบดิจิทัล	338
ภาพที่ 87	หนังสือส่งเสริมการอ่าน จากนิทานตำนานพื้นบ้านกระบี่	351
ภาพที่ 88	หนังสือเสริมประสบการณ์จากนิทานสารานุกรมวัฒนธรรมไทย	352
ภาพที่ 89	หนังสือส่งเสริมการอ่านชุด “นิทานประโลมโลกภาคใต้”	353
ภาพที่ 90	หนังสือส่งเสริมการเรียนรู้ของคนในชุมชนและคนต่างถิ่น	355
ภาพที่ 91	จากตำราสู่การหล่อพระ	357
ภาพที่ 92	การตุ๋นเรื่องเมืองลิด-แหมะเว	358

ข้อตกลงเบื้องต้น

1) การระบุปีพุทธศักราชของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ยุคการพิมพ์ที่นำมาอ้างอิงในหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้ายึดปีที่ปรากฏในตัวเล่มเป็นสำคัญ ส่วนวรรณกรรมเรื่องใดไม่ปรากฏปีที่พิมพ์อย่างชัดเจน ข้าพเจ้าจะสันนิษฐานจากชื่อผู้พิมพ์ ชื่อบุคคล หรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในเนื้อหา สังเกตประเภทกระดาษ สี ขนาด หนังสือที่เป็นหนังสือขนาดเล็ก สังเกตรูปแบบการพิมพ์ ซึ่งส่วนใหญ่แต่งเป็นร้อยกรอง แต่เรียงพิมพ์แบบร้อยแก้ว สังเกตหมึกพิมพ์ หรือชื่อโรงพิมพ์ที่พิมพ์เผยแพร่ เป็นต้น

2) การระบุชื่อเรื่อง และการแทรกตัวอย่างวรรณกรรม ข้าพเจ้าเขียนตามอักขรวิธีจากต้นฉบับเป็นสำคัญ ส่วนการอ้างอิงจะอ้างอิงแบบนามปี ด้วยการระบุชื่อผู้แต่ง ปีพุทธศักราช และเลขหน้า เช่น (พิชลินจ์ จินนุ่น, 2555, หน้า 43) อย่างไรก็ตาม หากเป็นการอ้างอิงตัวบทวรรณกรรม ข้าพเจ้าจะระบุชื่อเรื่อง และเลขหน้าเท่านั้น เช่น (คำกลอนการขุดพระ, หน้า 5) ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันความสับสน เนื่องจากนักเขียนคนหนึ่ง ๆ แต่งวรรณกรรมหลายเรื่องด้วยกัน และอยู่ในช่วงปีพุทธศักราชเดียวกัน ที่สำคัญคือ เพื่อให้จดจำเนื้อหาของเรื่องได้โดยง่ายด้วย นอกจากนี้ เรื่องใด ๆ ที่มีการยกตัวบท หรือการอ้างอิงข้อความไว้จะใส่ในบรรณานุกรม (bibliography) ท้ายเล่มทั้งหมด

“คือวรรณกรรมท้องถิ่น”

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทลายลักษณ์มีทั้งหนังสือบูดู ไบลาน สมุดฝรั่ง และหนังสือเล่มเล็กยุคการพิมพ์ วรรณกรรมกลุ่มนี้มีเสน่ห์เป็นอย่างมาก มีเนื้อหาที่หลากหลาย มีวรรณศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ สะท้อนสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชน แสดงโลกทัศน์ของคนในอดีต ทั้งด้านความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ ทั้งยังเป็นรอยต่อของวรรณกรรมกลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้นหลังจากนี้ จึงเพียงอยากเล่าเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทต่าง ๆ อย่างครอบคลุมเพื่อให้คนรุ่นใหม่เห็นภาพรวมที่เด่นชัดขึ้น ซึ่งอาจเป็นแนวทางในการอนุรักษ์หรือตระหนักในการสืบสานวรรณกรรมท้องถิ่นกันต่อไป

(บางตอนจาก “คำนำของผู้เขียน”)